

Afscheid van de tsaar

Met Vladimir Poetin is één van de meest opmerkelijke en controversiële staatshoofden van de eenentwintigste eeuw heengegaan. De voormalige KGB-agent deed tijdens zijn twee ambtstermijnen als president van Rusland heel wat stof opwaaien.

Stefaan Ledeganck

Toen Vladimir Poetin in 2000 de tweede president van de Russische federatie werd, luidde dat volgens critici een terugkeer in naar de tijd van de tsaren. De ex-spion stond allerminst bekend als een democraat. "Democratie is de dictatuur van de wet" is één van de gevleugelde uitspraken die hij zijn volk later schonk. Nochtans was er op het moment van zijn aantreden heel weinig bekend over Poetin. De eerste officiële biografie die het Kremlin over hem uitgaf, telde maar vier regels. Ondertussen is er al meer bekend over de overleden Russische president, maar voor de meeste mensen blijft hij een donker vat.

De jonge Poetin was voorbestemd om in de KGB terecht te komen. Geboren in 1952 als kind in een arbeidersgezin, koos hij na zijn middelbare school voor rechtenstudies. De Staatsuniversiteit van Leningrad, het huidige Sint-Petersburg, stond bekend als de vooropleiding van de geheime dienst van de Sovjet-Unie. Na zijn afstuderen in 1975 ging Poetin dan ook meteen aan de slag binnen de KGB en werd als medewerker van het persbureau TASS in Bonn tewerkgesteld. Vermoed wordt dat Poetin daar aan economische spionage deed en eind jaren zeventig werd hij dan ook West-Duitsland uitgezet. Hij werkte verder in de Oost-Duitse steden Leipzig en Dresden. Vlak vóór de val van de Sovjet-Unie keerde Poetin met de rang van luitenant-kolonel terug naar Leningrad en in 1990 werd hij adviseur van de gemeenteraadsvoorzitter. Door zijn grote invloed op burgemeester Anatoli Sobtsjak kreeg Poetin de bijnaam *de grijze kardinaal*. De ex-spion bouwde het imago op van harde werker, zwijgzaam maar efficiënt en loyaal. Hij werd onmisbaar voor Sobtsjak en schopte het tot diens plaatsvervanger. De inmiddels overleden Sobtsjak zou de enige geweest zijn die Poetins achtergrond precies kende.

In 1996 was Poetins faam tot in Moskou doorgedrongen. De stafchef van toenmalig president Boris Jeltsin haalde hem naar het Kremlin en benoemde hem tot waakhond van de presidentiële staf. Bovendien moest Poetin de relatie van Jeltsin met de 89 Russische regio's in het oog te houden. In die functie binnen de presidentiële staf liet Poetin voor het eerst zijn andere kant zien, die van een onverzettelijke hardliner tegen separatisten en tegenstanders van de staatsdiscipline. Poetin kreeg een nieuwe bijnaam, *de imperialist*, en ook Boris Jeltsin raakte overtuigd van zijn kwaliteiten en benoemde hem in juli 1998 tot hoofd van de FSB, de opvolger van de KGB.

Ook in die functie bleef Poetin een onbekende voor het publiek. Dat veranderde pas toen hij in 1999 als premier een oorlog begon in Tsjetsjenië. De meedogenloze houding van de eerste minister tegenover de Tsjetsjeense terroristen maakte hem onwaarschijnlijk populair bij het

volk. Aan de oorlog waren immers een aantal bloedige aanslagen op appartementsgebouwen in Russische steden vooraf gegaan. Hoewel de schuld daarvoor meteen in de schoenen van Tsjetsjeense opstandelingen was geschoven, zijn een aantal dissidenten ervan overtuigd dat de Russische geheime dienst achter de acties zat, met medeweten van oudgediende Vladimir Poetin.

De oorlog zorgde er hoe dan ook voor dat Poetin in een zetel naar de presidentsverkiezingen van 2000 kon toelevan. Sinds het onverwachte aftreden van Boris Jeltsin op de vooravond van de millenniumwissel oefende Poetin al de taak van interim-president uit. De voormalige geheim agent kwam zo vaak op de staatstelevisie dat hij geen campagne hoefde te voeren. Op zeven mei legde Poetin in het Kremlin, waar ooit de troon van de tsaren stond, de eed af als president van de Russische federatie. Opnieuw staken allerlei geruchten de kop op. Poetin zou procureur Skoeratov, die een onderzoek voerde naar corruptie binnen het Kremlin, het zwijgen hebben opgelegd en Poetins communistische rivaal Zjoeganov beschuldigde de overheid van enorme fraude. De lijst van beschuldigingen en schandalen zou alleen maar langer worden maar Poetin slaagde erin het vuur altijd snel te laten uitdoven. De gijzeling in een theater in Moskou, de tragedie van de Koersk (zie kaderstuk) en de faliekant afgelopen gijzeling in Beslan, het was niet genoeg om de troon onder Poetin te doen wankelen. Integendeel, in 2004 werd hij dankzij de steun van de staatsmedia met een ruime meerderheid herkozen voor een tweede ambtstermijn als president.

Poetin was niet meteen de grootste voorstander van de *glasnost*, de openheid die de laatste Sovjetpresident Gorbatsjov bepleitte. Poetin beknotte meteen na zijn aantreden de persvrijheid met het oog op de oorlog in Tsjetsjenië. Samen met een verscherpte antiterrorwet moest dat hem en het leger meer bewegingsvrijheid verschaffen. Critici verweten Poetin dat hij zo stap voor stap de burgerrechten aan banden legde.

Eén onder hen was journaliste Anna Politkovskaja. Ze schreef onder andere het boek *Poetins Rusland* waarin ze zware kritiek uitte op het autoritaire beleid van de president. Politkovskaja werkte aan een artikelenreeks over misdaden tegen de menselijkheid door Russische soldaten in Tsjetsjenië toen ze op zeven oktober van dit jaar werd vermoord. Meteen werd het Kremlin met de vinger gewezen, en de Russische ex-spion Alexander Litvinenko beet zich vast in de zaak. Begin november werd hij echter vergiftigd, en op zijn sterfbed beschuldigde Litvinenko president Poetin ervan achter de aanslag te zitten: "U kunt een man het zwijgen opleggen. Maar een jammerklacht van protest vanuit de hele wereld zal de rest van uw leven, mijnheer Poetin, in uw oren weerklinken. Het zwijgen heeft een prijs. U heeft laten zien dat u precies zo barbaars en meedogenloos bent als al uw critici beweren."

Ook na zijn dood zal Poetin niet onbesproken blijven. Zelf heeft de president de jammerklacht echter niet lang moeten aanhoren.

De schaduw van de Koersk

Op twaalf augustus 2000 zonk de Russische kernonderzeeër Koersk tijdens een grootscheepse militaire oefening in de Barentssee. Bij de ramp kwamen alle 118 opvarenden om het leven. Over de omstandigheden waarin dat gebeurde, hangt nog steeds een dichte waas. Drieëntwintig bemanningsleden bleven immers nog een tijd in leven en hadden zelfs nog contact met de reddingswerkers via klopsignalen.

De Russen weigerden aanvankelijk alle buitenlandse hulp en toen uiteindelijk toch Britse en Noorse duikers werden toegelaten, verschaften de legerleiding hun foutieve informatie. Het oponthoud duurde zo lang dat uiteindelijk de hele bemanning stierf.

President Poetin, die tijdens de reddingsoperatie op vakantie was aan de Zwarte Zee, kreeg na de affaire zware kritiek van de families van de slachtoffers. Ze verboden hem zelfs om met hen de plaats van de ramp te bezoeken. Poetin zou de bemanning met opzet hebben laten omkomen om de geheimen van de Koersk niet te moeten prijsgeven. De duikboot had immers plaats voor 24 kernkoppen en minstens een aantal daarvan was aan boord. Bovendien bleek nadien dat de Koersk geschaduwd werd door twee Amerikaanse onderzeeërs, de USS Memphis en de USS Toledo. Volgens de Franse filmmaker Jean-Michel Carré kwam de Koersk in aanvaring met de Toledo. Toen de Memphis de aftocht van de Toledo wou dekken, zou de bemanning het geluid gehoord hebben van een torpedoluid dat geopend werd, en zelf een torpedo op de Russische onderzeeër hebben afgevuurd. Een rond gat in het geborgen wrak van de Koersk ondersteunde die theorie.

De theorie van Carré heeft veel aanhangers in de wetenschappelijke en politieke wereld. Als ze klopt, heeft de affaire Rusland op de rand van een derde wereldoorlog gebracht. De presidenten Poetin en Clinton slaagden er volgens Carré in om de crisis op een diplomatieke manier op te lossen, zonder gezichtsverlies voor één van beide naties. Maar de familieleden van de slachtoffers zullen nooit het ware verhaal achter de Koersk kennen. (sl)